

תורה מתימן

יעקב ק. מיקלישנסקי

התחדשות ורעננות לישן ולמגובש. ואכן מתוך עסק מתמיד שכזה, בצידה של דביקות זפה ותמימה במורשת אבות, הלכה והתפתחה חיבה יתירה ל"תורה שבעל פה", לפירושה ומדרשה. הסוג הספרותי שיהדות תימן התגדרה בו, כמשתמע מדברי המהדיר, הוא מדרש ילקוטי, כלומר ספר שאין עניינו דרושים מקוריים ומטעמי תורה חדשים, כי אם דברים מלוקטים מרחבי תורתם של דורות עברו ועריכתם לצורך הדור הקיים. רוב רובם באגדה ההולמת את מצב רוחם השקט והמתון של יושבי תימן. כמה מעלות לליקוטים כאלה. תוכנם אינו קיצור של מדרש אחד, כי אם חומר נבחר מכל הפורה של הדרושים, ובמקרה של "מדרש החפץ", שלידתו בשנת 1428, פוזרה זו כוללת לא רק מעיינות התלמוד והמדרשים הקלאסיים, כי אם גם חיבורים של גדולי הדורות המאוחרים: רס"ג, רש"י, רמב"ם, רמב"ן, ועוד ועוד, כלומר מקורות שהמעין הבינוני לא יגיע אליהם, לקיים את הפתגם הקולע של אחד מן המלקטים: "איזה הוא חכם המאסף מכל מקום".

בימינו, איסופים כעין אלה מכונים אנתולוגיות וחזותם כאילו הן המצאה ספרותית חדשה. והנה בספרות התורנית ישן נושן הן; המפורסם ביותר הוא "ילקוט שמעוני" מראשית המאה השלוש-עשרה (בערך). עוד מעלה לספרות ליקוטית זו שאתה מוצא בה דברים ממדרשים שאבדו כליל.

בין הילקוטים התימניים תופס מקום בראש ה"מדרש הגדול" על חמישה חומשי תורה שראשית פרסומו בדפוס המשך בעמוד 128

הד"ר מאיר חבצלת, הידוע מעיסוקו המחקרי בכתבי הגאונים בבבל, הביא לנו הפעם את מנחתו מתחום ספרותי אחר, והיא מנחה רצויה בכל המובנים: מלגו ומלכר, בגוף הספר ובמבוא משלו. בראש הספר באה כעין "הסכמה" לפי הנהוג בספרים תורניים מימים עברו. והסכמה זו לאו מלתא וזורתא היא, שכן היא מאת הרב יוסף קאפח, ראש המדברים בתחום הנדון, אשר שבחו אינו יישר-כח בעלמא כ"אם ערות נאמנה על ערכו של המפעל ורוב הכשרתו של המטפל בו.

המבוא הארוך קובע ברכה לעצמו, שכן גוסף על עצם המדרש מפיץ הדיון אור מעניין ומחכים על ההווי הכללי של יהדות תימן ותורתה. זו היהדות שקוראי הדרות וכותבי דברי הימים כמעט התעלמו ממציאותה ואשר לפי הגילויים בדורנו מקומה בין המיוחסים שבשבטי ישראל בתפוצה, והוא ללא ספק ראש שבטיהם בארצות המזרח.

אמנם כן הוא. חיבורים מונומטלים בתורה ובחכמה ברומה לאלה שבגלויות המערב, לא נוצרו במזרח. אך תורה היתה שם, וחיי תורה התנהלו שם, וכל מקום שיש בו תורה יש גם יצירה. לאו דווקא יצירה במבע חידושי ומקורי, אלא במובן של פעילות קולמוסית לשם מתן

• מדרש החפץ על חמישה חומשי תורה, חיברו ר' זכריה בן שלמה הרופא. ספר בראשית, יוצא לאור בפעם הראשונה על-ידי כתבתידי עם מבוא. הערות ובאורים מאת ד"ר מאיר חבצלת. הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים. רסח עמודים.

רשימתו של יעקב קופל מיקלישנסקי ז"ל הגיעה אלינו זמן קצר לפני פטירתו.

בצורה מדעית בתחילת המאה הנוכחית, וסופו בידי מהדירים שונים במדינת ישראל זה מקרוב. השני במעלה הוא כנראה „מדרש חפץ” לר' זכריה בן שלמה הרופא (רז"ה), אשר בהיקפו ובכמותו הוא עוד עולה על „מדרש הגדול”, וחלקו הראשון בשלמותו לפנינו. המהדיר מוסר: „מדרש החפץ” הוא פירוש על התורה, האפטרה, והמגילות (פרט לקהלת). החלק על האפטרה הוא ביסודו פירוש מילים בלשון ערבית; החלק על המגילות כנראה כולו אליגורי-פילוסופי; ואילו החלק על התורה הוא מדרשי ופילוסופי ... הוא כתוב חלקו עברית וחלקו ערבית”. הקטעים הערביים באותיות עבריות כנהוג בימים ההם בארצות ערב, בדומה לאידיש בימינו, מובאים כלשונם במהדורת חבצלת ועל ידם באריחיים תרגום עברי משובח משל המהדיר ובמקום שאפשר

בלשון המקור ממנו לוקחו הדברים. יש ובעל המדרשים מעבד את הטכסטים ומסגנן אותם על דעת עצמו ואף מרפיב כרצונו דברים ממקורות שונים, וגם על כך אתה מוצא הערות מחכימות בשולי הספר. המהדיר מונה עוד תכונות בתבנית המדרש: כהפרזה, קיצור, קיצור והשמטה, קירוב הרחוקים, תוספת ביאור, הסרת עדיי המליצה, ועוד. זה מה שאמרנו, גם בחיבור ילקוטי, כשבעליו חכם-לב ויודע דבר ומאומן בכתיבה, חותם יצירתי טבוע בו.

זיהוי המקורות הקרובים והרחוקים לכל פרט ופרט (כולל אלה שהמהדיר לא מצאם ואומר: לא מצאתי) הוא ביצוע מחקרי רב בפני עצמו. וזהו רק הכרך הראשון — ספר בראשית, ובכתביד, כאמור, עוד חומר מקראי כביר. מי יתן ויזכה המהדיר ויזכה את הרבים בכרכים נוספים.